

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ: (ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

320d-323c)

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΓΙΑ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ: ΚΛΑΜΠΑΝΙΣΤΗ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ

ΔΙΔ.ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

I

Η συγκεκριμένη σύντομη ερμηνευτική προσέγγιση του πρωταγόρειου μύθου επικεντρώνεται σε ορισμένα ζητήματα μορφής, τα οποία αναδεικνύουν την επιδεικτική ρητορική υφή του μύθου αυτού.

Η δημιουργία του μύθου στην αρχαία ελληνική σκέψη συνδέεται εκτός των άλλων και με μια βασική διάκριση ανάμεσα στον γνήσιο μύθο από τη μια πλευρά και σε αυτόν που θα μπορούσε να αποκληθεί "πεποιημένος μύθος" από την άλλη πλευρά.

Ο γνήσιος μύθος είναι ασφαλώς δημιούργημα και έκφραση της ανθρώπινης συνείδησης, στο δε περιεχόμενό του πιστεύει απόλυτα η μυθολογούσα συνείδηση.

Ο "πεποιημένος μύθος είναι δημιούργημα μιας νοούσας συνείδησης, η οποία εξ αρχής γνωρίζει ότι το περιεχόμενό του είναι κατασκευασμένο, δημιουργημένο ως παιχνίδι της φαντασίας και της λογικής, προκειμένου ένας διανοούμενος, όπως οι σοφιστές, να εκφράσει έναν δικό του στοχασμό, ένα δικό του φιλοσοφικό μήνυμα

.

Στην περίπτωση αυτή μέσα σε έναν ήδη υπάρχοντα μέσα στην παράδοση γνήσιο μύθο , συνειδητά και δημιουργικά παρεμβαίνει ο δημιουργός-διανοούμενος , ώστε να εκφράσει πιο παραστατικά τις φιλοσοφικές του ιδέες και να επιδιώξει την καίρια εντύπωση στους ακροατές του , δυνατότητα που ως προς την επικοινωνιακή της ανταπόκριση δεν θα του παρείχε ένας πεζός συνειρμικός λόγος.¹

Συνεπώς ο “πεποιημένος μύθος” των σοφιστών δεν συνιστά έκφραση και ένδειξη της αδυναμίας τους να αποδείξουν τις θέσεις τους με συνεχή πεζό λόγο, αλλά συνειδητή πνευματική επιλογή και δημιουργία που αποβλέπει σε ένα ακροατήριο διττό: να του παρουσιάσουν ένα ζήτημα στις πολιτικές –ηθικές πτυχές του ,αλλά να το περιβάλλουν και με αισθητική –καλαισθητική συγκίνηση.

Η επισήμανση αυτή καταδεικνύει την παιδαγωγική αλλά και ηθική αξιοποίηση του “πεποιημένου μύθου” από τους σοφιστές. Η ειδική περίπτωση του πρωταγόρειου μύθου στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο εμπεριέχει και αναδεικνύει τη συνειδητή αυτή επιλογή και πρόθεση.

¹ Πρβλ. Ι.Θ.Κακριδή, “Ο πλαστός μύθος” στο: *Ελληνική Μυθολογία* , τόμος Ι, Αθήνα 1986, Εκδοτική Αθηνών, σ.20.

II

Αναλυτικότερα οι σοφιστές ασχολούνταν στις παραδόσεις των μαθημάτων τους και με την ερμηνεία των μύθων. Με τον όρο αυτό εννοούσαν κυρίως την κριτική θεώρηση της επικής παράδοσης, δηλαδή του Ομήρου και του Ησίοδου. Ο Όμηρος και ο Ησίοδος είναι η "αρχαία" αλλά και η βασική παιδεία των Ελλήνων και τον 5^ο αιώνα π.Χ., είναι, δηλαδή, η παράδοσή τους. Εκφραστές και δημιουργικοί ερμηνευτές αυτής της παράδοσης είναι και σε αυτήν ακόμη την εποχή οι ραψωδοί, όπως άλλωστε αποδεικνύεται από το γεγονός ότι ο Πλάτων αφιερώνει ξεχωριστό έργο του στους ραψωδούς, τον *Ίωνα*. Ερμηνευτές, όμως, της επικής παράδοσης τώρα δίπλα στους ραψωδούς είναι και οι σοφιστές.

III

Στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. κύριοι φορείς και συνάμα διδάσκαλοι της “αρχαίας παιδείας” ,αλλά και της παιδείας γενικότερα είναι πια οι σοφιστές. Οι σοφιστές συνεχίζουν την παράδοση των ραψωδών ², γιατί και οι δυο προέρχονται από διάφορες περιοχές του ελληνικού κόσμου και ταξίδευαν σε όλες τις περιοχές του ελληνικού κόσμου .Οι σοφιστές, όπως και οι ραψωδοί, συνιστούσαν μια κεντρομόλο δύναμη του ελληνισμού και συνέβαλαν στη δημιουργία του πανελλήνιου χαρακτήρα του. Η Αθήνα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. τους παρείχε τη δυνατότητα να έχουν τους καλύτερους μαθητές. Ραψωδοί και σοφιστές ομοιάζουν ως προς τη διδασκαλία τους.Ο όρος “διδασκαλία” χρησιμοποιείται με την αρχαία ελληνική σημασία του , η οποία εξάλλου είναι εμφανής και στην περίπτωση των παραστάσεων του αθηναϊκού δράματος , οι οποίες και αυτές ονομάζονταν “διδασκαλίες” . Έτσι ο όρος “διδασκαλία” σημαίνει παράσταση ή εκτέλεση μπροστά σε ακροατήριο.³Με το δεδομένο αυτό οι σοφιστές επιδεικνύουν την τέχνη τους , αυτό άλλωστε κάνει και ο Πρωταγόρας στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο, γιατί αποτελεί

² Βλ. R.Pfeiffer, *History of Classical Scholarship.From the Beginnings to the end of the Hellenistic age*, Clarendon Press 1968, το σχετικό κεφάλαιο για τους σοφιστές .

³ Πρβλ. Α.Lesky, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφ.Α.Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη (1981)5, σ.σ. 484-485.

η επίδειξις βασικό συστατικό των “διδασκαλιών” τους, το ίδιο, όπως και οι ραψωδοί απαγγέλλουν αποσπάσματα από τα έπη του Ομήρου και τα έργα του Ησιόδου , το ίδιο , όπως γινόταν με μια ιδιαίτερη κατηγορία ρητορικών λόγων , τους επιδεικτικούς λόγους, το ίδιο κάνει και ο Πλάτων στον δικό του Μενέξενο, όταν τον συνθέτει ακολουθώντας συνειδητά τύπους και μεθόδους της επιδεικτικής ρητορείας.

Η επιδεικτική ρητορεία μάλιστα των σοφιστών προέβαλλε με ιδιαίτερες ποιοτικές αξιώσεις στους ολυμπιακούς και πυθικούς αγώνες, καθώς συχνά συμμετείχαν στο πνευματικό –αγωνιστικό μέρος των αγώνων αυτών , όπως και οι ποιητές, οι μουσικοί, οι ραψωδοί. Συχνά, όμως, τα θέματα των επιδεικτικών ρητορικών λόγων των σοφιστών στους πανελλήνιους αγώνες προέρχονταν από τη μυθική παράδοση των Ελλήνων. Οι πιο αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις είναι οι δυο διασωθέντες λόγοι του πατέρα της ρητορικής Γοργία, ο Ολυμπιακός του λόγος “Ελένης Εγκώμιον” και ο πυθικός του λόγος “Υπέρ Παλαμήδους απολογία” .

Σοφιστές και ραψωδοί συμφωνούν απόλυτα στη μεγάλη παιδευτική αξία της επικής παράδοσης. Για τον λόγο αυτό οι ραψωδοί την αναπαράγουν με τις δημόσιες απαγγελίες τους και οι σοφιστές τη

διδάσκουν στους μαθητές τους και θέλουν να τους κάνουν "περί
επέων δεινούς"⁴

IV

Αξιοποιώντας και διδάσκοντας την επική παράδοση την ερμηνεύουν

γλωσσικά και ηθικά οι σοφιστές. Για την ηθική πλευρά της
ερμηνείας, οι σοφιστές ενδιαφέρονται να αναδείξουν την ηθική αξία
των επικών προτύπων. Ο 5^{ος} αιώνας π.Χ., όμως, είναι ένας αιώνας
στον οποίο οι άνθρωποι της πόλεως έχουν κατανοήσει ότι οι θεσμοί
με βάση τους οποίους οργανώνουν την πολιτική τους ύπαρξη δεν
είναι φύσει αλλά θέσει, κατά συνθήκη. Στο πλαίσιο αυτό οι σοφιστές
εξακολουθούν να ερμηνεύουν τους μύθους αλληγορικά και
ορθολογικά, αλλά ο σχετικισμός θα οδηγήσει και στη "φυσική
αλληγορία" και στην "ηθική αλληγορία". Παράδειγμα της
"φυσικής αλληγορίας" των μύθων έχουμε στην περίπτωση του
Μητρόδωρου, ο οποίος τονίζει ότι οι θεοί του Ολύμπου δεν είναι
προσωπικότητες αλλά συνδυασμοί ή ανταγωνισμοί φυσικών
στοιχείων μεταξύ τους. Η "ηθική αλληγορία" των μύθων συνεχίζει
την αλληγορική ερμηνεία των μύθων του 6^{ου} αιώνα π.Χ..
Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αντισθένη του 5^{ου} αιώνα
π.Χ., ο οποίος ενδιαφερόταν να διασώσει το κύρος του Ομήρου,

⁴ Πλάτωνος Πρωταγόρας 338d

γιατί πίστευε στην ηθική σημασία των ομηρικών προτύπων. Για να το επιτύχει τόνιζε ότι ο Όμηρος ``τα μεν δόξη , τα δ΄αληθεία είρηται`` , προκειμένου να γεφυρώσει αντιφάσεις μέσα στο Ομηρικό έργο. ⁵

Στη σοφιστική κίνηση του 5^{ου} αιώνα π.Χ. προβάλλει ιδιαίτερα η ορθολογική ερμηνεία των μύθων. Η αντίθεση ``φύσει-νόμω`` για τους σοφιστές και στον χώρο της ερμηνείας των μύθων τάσσεται με το ``νόμω``.⁶ Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στην ερμηνεία των μύθων που αναφέρονται στην ιστορία της ανθρωπότητας. Εδώ ακριβώς εντάσσεται και η στάση του σοφιστή Πρωταγόρα απέναντι στην ερμηνεία των μύθων αυτών: Η Ησιόδεια μυθική παραδοχή για βαθμιαία παρακμή του ανθρώπινου γένους και πολιτισμού , δίνει τη θέση της στην ιδέα της προόδου , την οποία υποστηρίζει και ο Πρωταγόρας στο μύθο του. Πρόκειται για ερμηνεία της διαδοχικής ανόδου της ανθρωπότητας από μια περίοδο πρωτόγονης αγριότητας προς τον εξανθρωπισμένο πολιτισμό, θέση που τοποθετεί τον Πρωταγόρα στους υποστηρικτές `` νόμω``. Παρόμοιες θεωρίες προόδου την ίδια περίπου εποχή εκφράστηκαν και από τον Αισχύλο, τον Σοφοκλή, τον Ευριπίδη, τον Ισοκράτη. Έτσι στον Πρωταγόρειο

⁵Πρβ.. Α.Κύρκου, *Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και σοφιστική* , Αθήνα 1992, σ.148.

⁶ W.K.C. ,Guthrie, *The Sophists* ,Cambridge University Press 1971, το σχετικό κεφάλαιο `` φύσει-νόμω`` .

μύθο η απαισιόδοξη θέση του Ησιόδου στο μύθο των γενών αντικαθίσταται από την αισιόδοξη αντίληψη ότι ο άνθρωπος μπορεί να προοδεύει με αιδώ και δίκη. Αυτή η σύλληψη της ανθρώπινης προόδου εμφανίζεται για πρώτη φορά στον Ξενοφάνη ⁷ κατά την αρχαϊκή εποχή και είναι πιθανόν η κοινή πηγή από την οποία άντλησαν για την ιδέα της προόδου οι συγγραφείς και σοφιστές του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

V

Οι σοφιστές υιοθετούν τη διάλεξη, τη ρητορική επίδειξιν, γιατί αυτή ανταποκρίνεται στους παιδευτικούς τους σκοπούς, καθώς απευθύνονται σε ακροατές –μαθητές διδάσκοντας την πολιτική τέχνη. Ακόμη και στον Πλατωνικό Ευθύδημο (276 a κ.εξ .) συναντούμε την επίδειξιν ως μέσον διδασκαλίας από δυο σοφιστές, τον Ευθύδημο και τον Διονυσόδωρο, σύγχρονους του Πλάτωνα .⁸ Η επίδειξις εμπεριέχει έναν ανταγωνιστικό χαρακτήρα ⁹ και στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται και οι “αντικείμενοι ή άμφω “λόγοι του Πρωταγόρα.¹⁰ Οι σοφιστές θεωρούν ότι η ενδεδειγμένη μέθοδος για τη διδασκαλία της πολιτικής και της ρητορικής τέχνης είναι η

⁷ Βλ. G.Skirk, J.E.Raven, M.Schofield, *Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, μτφ.Δ.Κούρτοβικ, Αθήνα 1988, MIET, σ.σ. 175-176.

⁸ Πρβλ. G.B. Kergerd, *Sophistic Movement* , Cambridge 1981, p.29

⁹ Διογένης Λαέρτιος 9.51

¹⁰ Βλ. Γ.Αλατζόγλου –Θέμελη , “Οι αντικείμενοι λόγοι του Πρωταγόρα” : ένα αδιέξοδο και η λύση του” , *Σοφιστική* (1984), σ.σ. 64-79.

επίδειξις, , ο συνεχής λόγος. Δεν χρησιμοποιούν βραχυλογίες, ερωτήσεις, απαντήσεις και διάλογο. Συνάμα έχουν εκ των προτέρων έτοιμες απαντήσεις και διδάσκουν κωδικοποιημένες γνώσεις, συνεπώς ο διάλογος ως μεθοδολογικό εργαλείο δεν είναι απαραίτητος. Αντίθετα με τη σοφιστική, η φιλοσοφική αναζήτηση του Πλάτωνος χρειάζεται τον διάλογο. Σοφιστική και πλατωνική μεθοδολογία καταφεύγουν σε διαφορετική μορφή λόγου, γιατί είναι διαφορετικός ο σκοπός και το αντικείμενο της μελέτης τους.¹¹

Η έρευνα, όμως, έχει αποκαλύψει ότι και οι σοφιστές χρησιμοποιούσαν μικρούς "αποδεικτικούς" λόγους, στους οποίους παρουσίαζαν και τις δυο πλευρές των εκάστοτε πραγματευόμενων ζητημάτων (άμφω ή αντικείμενοι λόγοι), ώστε ο ακροατής να διαμορφώνει μια κατά το δυνατόν αμφίπλευρη αντίληψη. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι λόγοι του Γοργία "Ελένης εγκώμιον" και "περί του μη όντος". Οι πραγματείες τους αυτές διέθεταν αυστηρή συνοχή, πυκνότητα και απόδειξη. Συνάμα σε αποδεικτικά πεζά κείμενα του πρώτου μισού του 5^{ου} αιώνα π.Χ. ο διάλογος δεν χρησιμοποιείται και δεν απαντάται καθόλου στα ρητορικά κείμενα, τα οποία αποτελούν ένα διαφορετικό είδος λόγου συγκριτικά με τα πλατωνικά κείμενα με τη διαλεκτική μέθοδο. Αλλά συχνά και μέσα

¹¹ Βλ. Α.Κύρκου, *Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και σοφιστική*, σ. 192.

στους πλατωνικούς διαλόγους έχουμε μακρά “αποδεικτικά” κείμενα –μονολόγους¹². Συνεπώς η μέθοδος των σοφιστών καταφεύγει στην επίδειξιν, γιατί αυτή είναι η καταλληλότερη μέθοδος που ανταποκρίνεται στον σκοπό της διδασκαλίας τους.¹³

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι τη διαλεκτική μέθοδο δεν την εισήγαγε πρώτος ο Σωκράτης. Ο Σωκράτης χρησιμοποίησε πρώτος τη διαλεκτική μέθοδο στη φιλοσοφία, αλλά τη διαλεκτική μέθοδο παρέλαβε ο Σωκράτης από την ελεατική παράδοση.

Συγκεκριμένα πρώτος εφάρμοσε τη διαλεκτική μέθοδο ο Ζήνων Ο Ελεάτης ακολουθώντας τρόπους που ενδεχομένως είχε ήδη εφαρμόσει ο δάσκαλός του Παρμενίδης.¹⁴ Ο Ζήνων προσέδωσε καθορισμένη μορφή στη διαλεκτική συζήτηση: η πορεία της ήταν διπλής γραμμής, δηλαδή τα επιχειρήματα εκκινούν από μια δεδομένη πρόταση μέχρι τα τελευταία της συμπεράσματα και στη συνέχεια αρχίζουν πάλι από την άρνηση της δεδομένης πρότασης μέχρι να φθάσουν στα νέα συμπεράσματα της άρνησης.

¹² Πλάτωνος *Πρωταγόρας*, 342a-347a, 353c-359a

¹³ Βλ. G. Ryle, *Dialectic in the Academy*: R. Bambrough (ed.), *New Essays. Plato and Aristotle*, R.-Kegan Paul (1967), p.39.

¹⁴ Η διαλεκτική αυτή μέθοδος εφαρμόζεται αντιπροσωπευτικά στον Πλατωνικό *Παρμενίδη*: Κ.Ν. Πετρόπουλου, Πλάτωνος *Πρωταγόρας*, Αθήνα 1980, εκδ. Πατάκη, σ.σ. 357-358.

VI

Ο Πρωταγόρειος μύθος ως μορφή επιδεικτικής ρητορείας

Ο Πλάτων αποδίδει με τρόπο δραματικό και θεατρικό την παρουσία του σοφιστή Πρωταγόρα στο σπίτι του Καλλία. Στην προκαταρκτική συζήτηση Σωκράτη και νεαρού Ιπποκράτη εξάγεται η πληροφορία ότι ο Πρωταγόρας συνηθίζει να διαμένει στο εσωτερικό της οικίας, μια πληροφορία που χρησιμοποιείται ως είδος δραματικής προοικονομίας από τον Πλάτωνα σε σχέση με την εξέλιξη της συζήτησης.¹⁵ Στο πλαίσιο αυτό δεν είναι τυχαίο ότι ο Πλάτων δια του Σωκράτους δύο φορές υπογραμμίζει τη συμπεριφορά του Πρωταγόρα, όταν έρχεται στην Αθήνα, γεγονός που συνδέεται, όπως θα δείξει στη συνέχεια, και με τον τρόπο διδασκαλίας του Πρωταγόρα. Προφανώς ο Πρωταγόρας δεν δίδασκε σε ανοιχτούς υπαίθριους χώρους. Ο νεαρός Ιπποκράτης εξάλλου μέσα στην ανυπομονησία του να συναντήσει τον Πρωταγόρα, δηλώνει στο Σωκράτη ότι επιθυμεί να διδαχθεί από τον Πρωταγόρα τη ρητορική τέχνη¹⁶, καθώς όλοι

¹⁵ Πλάτωνος Πρωταγόρας 311a

¹⁶ Πλάτωνος Πρωταγόρας 310e

αναγνωρίζουν τη ρητορική του δεινότητα. Με τον τρόπο αυτό από την αρχή του πλατωνικού Πρωταγόρα προτάσσεται εκτός των άλλων και η ρητορική του τέχνη .Αυτός είναι ο ισχυρός λόγος που κινεί τον Ιπποκράτη, μιας και δεν του έχει μέχρι στιγμής δοθεί η δυνατότητα να δει και να ακούσει τον περιώνυμο σοφιστή.¹⁷ Παράλληλα ο Ιπποκράτης θεωρεί τον Πρωταγόρα, όπως και η κοινή γνώμη , σοφιστή παρέχοντας με τη διδασκαλία του την αρμόζουσα για ιδιώτη και ελεύθερο πολίτη παιδεία ¹⁸. Στη συνέχεια της συζήτησης με τον Σωκράτη ο νεαρός Ιπποκράτης επιμένει και πάλι στην επιθυμία να διδαχθεί από τον Πρωταγόρα τη ρητορική τέχνη.¹⁹

Ακολουθεί η μετά σχετικής δυσκολίας είσοδος του Σωκράτη και Ιπποκράτη στο σπίτι του Καλλία , στο οποίο ήδη ευρίσκονται και άλλοι σοφιστές. Ο Πλάτων επιμένει να αποδώσει λεπτομερώς την ατμόσφαιρα που δημιουργείται με την παρουσία του Πρωταγόρα , καθώς ο σοφιστής με χρήση της επιδεικτικής ρητορείας του εξασφαλίζει ένα εστιασμένο προσεκτικά στους λόγους του ακροατήριο. Το ακροατήριο μάλιστα αυτό εμφανίζεται να ακολουθεί και να παρακολουθεί τον Πρωταγόρα σε ειδικό σχηματισμό δυο επιπέδων: σε πρώτο επίπεδο και στην ίδια γραμμή με τον

¹⁷ Πλάτωνος Πρωταγόρας 310e

¹⁸ Πλάτωνος Πρωταγόρας 311e

¹⁹ Πλάτωνος Πρωταγόρας 312 d

Πρωταγόρα ένθεν και ένθεν συμβαδίζουν και συνακροώνται ανάμεσα στους άλλους και τα παιδιά του Περικλή²⁰. Στο δεύτερο επίπεδο πίσω από τους συμβαδίζοντες με τον Πρωταγόρα ακολουθούν ντόπιοι αλλά κυρίως ξένοι που παρακολουθούν προσεκτικοί, όχι απλώς γοητευμένοι αλλά καταγοητευμένοι²¹. Δυο φορές και με το ίδιο ρήμα τονίζεται η γοητευτική επίδραση των λόγων του Πρωταγόρα (κηλών/κεκληλημένοι) και επιπλέον ο Πρωταγόρας παρομοιάζεται με τον γητευτή δένδρων, ζώων, ανθρώπων, τον Ορφέα.

Ο Πλάτων με αρκετή και σκόπιμη ειρωνεία αποκαλεί όλους όσους παρακολουθούν γοητευμένοι τον Πρωταγόρα ως χορό, τόσο ως προς τον σχηματισμό τους περίξ και όπισθεν του Πρωταγόρα όσο και ως προς την αφοσιωμένη ακρόασή τους προς τον

“πρωταγωνιστή” Πρωταγόρα.²² Αξίζει να επισημανθεί ότι ο

Πρωταγόρας ομιλεί ακολουθούμενους από τους ακροατές του στο προστώον, ενδεχομένως μορφή υπόστεγου στοάς ή περίστυλης αυλής²³, γεγονός που καταδεικνύει ότι ο σοφιστής ευρίσκεται ένδον της οικίας του Καλλία σε εσωτερικό υπαίθριο χώρο.

Ακολουθεί η προσέγγιση του Πρωταγόρα από τον Σωκράτη και τον Ιπποκράτη. Ο Πρωταγόρας, τώρα δεν προτείνει μορφή επιδεικτικής

²⁰ Πλάτωνος Πρωταγόρας 314e-315a

²¹ Πλάτωνος Πρωταγόρας 315a-b

²² Πλάτωνος Πρωταγόρας 315 b-c

²³ Πλάτωνος Πρωταγόρας 314 e

ρητορείας αλλά διάλογο²⁴Μάλιστα τονίζει προκαταβολικά ότι η μεγαλύτερη ευχαρίστησή του (ήδιστον) είναι να τεθούν όσα ζητήματα επιθυμούν ο Σωκράτης και Ιπποκράτης ενώπιον όλων των παρευρισκομένων στο σπίτι του Καλλία και όχι μόνον των δικών του ακολούθων και επηκόων. Προφανώς ο Πρωταγόρας επιθυμεί μια πληθυσμιακή διεύρυνση του ακροατηρίου αλλά και μια ισότιμη συμπαρουσία και συνακρόαση όλων των παρισταμένων²⁵.Τελικά ύστερα από πρόταση του Σωκράτη δημιουργείται γύρω από τον Ιππία ένα συνέδριον , ένα όμιλος συνακροατών και συζητητών , που λαμβάνει τις θέσεις του , προκειμένου να ακολουθήσει μια ‘‘αγωνιστική’’-κατά τους ρητορικούς επιδεικτικούς αγώνες – συζήτηση ανάμεσα στον Σωκράτη και τον Πρωταγόρα.²⁶

Στον προσδιορισμό του αντικειμένου της διδασκαλίας του ο Πρωταγόρας με υπερηφάνεια διακηρύσσει ότι διδάσκει την ευβουλίαν , η οποία ανάμεσα στα άλλα στρέφεται στην εξαιρετική προετοιμασία για την πολιτική με πράξη και με λόγον²⁷:έχουμε μια εμφαντική υπογράμμιση της διάκρισης λόγου –έργου στο πλαίσιο της σοφιστικής κίνησης.²⁸ Στη διαδικασία προετοιμασίας του

²⁴ Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 316 b, πρβλ και 316 c

²⁵ Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 317 c

²⁶ Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 317 d-e

²⁷ Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 318 e-319a

²⁸ Πρβλ.C.M.Bowra, *Periclean Athens*, London 1971 , p.68 κ.εξ.,A.H.M.Jones ,*Athenian Democracy*,Oxford 1957,p.27 κ.εξ.

πλαisiού της αγωνιστικής συζήτησης , ο Πρωταγόρας επικαλούμενος για δεύτερη φορά (η πρώτη ήταν στο 317 c) την προκεχωρημένη – πρεσβυτική του ηλικία , ύστερα από πρόσκληση και σχετική προτροπή του Σωκράτη , θα χρησιμοποιήσει αποδείξεις. Ωστόσο είναι αξιοπρόσεκτο ότι ο Σωκράτης χρησιμοποιεί δυο φορές το ρήμα “επίδειξον”²⁹.

Ο Πρωταγόρας προτείνει στο ακροατήριό του να επιλέξει στην παρουσίαση των θέσεων του ή τον μύθο , ο οποίος εντάσσεται στο πλαίσιο και στην παράδοση της επιδεικτικής ρητορείας (μύθον λέγων επιδείξω) ή με διάλεξη (λόγω διεξελθών). Το ακροατήριο αφήνει την επιλογή στον Πρωταγόρα , ο οποίος κρίνει ότι ο μύθος θα έχει και καλαισθητική συγκίνηση στο ακροατήριο, γεγονός που καταδεικνύει την ιδιαίτερη μέριμνα του Πρωταγόρα για την καλλιέργεια ως προϋπόθεση της ευνοϊκής ανταπόκρισης του ακροατηρίου.

Ο Αριστοτέλης πραγματεύεται αναλυτικά τις συνιστώσες που διέπουν κάθε είδος ρητορικού λόγου.³⁰ Στην περίπτωση μάλιστα του ακροατηρίου και στις προϋποθέσεις βάσει των οποίων αυτό αποδέχεται έναν ρητορικό λόγο , ανάμεσα στα άλλα τονίζεται ότι οι ακροατές πείθονται και γιατί θεωρούν ότι οι ρήτορες διαθέτουν

²⁹ Πλάτωνος; Πρωταγόρας 320 b-c

³⁰ Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1403 b 1

κάποιες συγκεκριμένες ιδιότητες³¹, με έμφαση στην καλλιπέπεια .Στο πλαίσιο αυτό και με δεδομένη την τριπλή επαναληπτική υπογράμμιση του Πλάτωνα για τη γοητευτική επίδραση της φωνής του Πρωταγόρα προς τους ακροατές , ο Πρωταγόρας με βάση τις αριστοτελικές επισημάνσεις ασκεί με επιτυχία τη φωνή , ένα εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο για την ευνοϊκή ανταπόκριση του ακροατηρίου .Τα στοιχεία που συναποτελούν την “κεκλημένη φωνή” του Πρωταγόρα είναι η ένταση, η αρμονία και ο ρυθμός.³²

Οι λέξεις που χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας είναι εν μέρει και ποιητικές και σύνθετες , προκειμένου να προκαλέσει εντύπωση, αλλά δεν αποτελούν το κυρίαρχο στοιχείο, διότι ο σοφιστής απευθύνεται σε ομοτέχνους του και καλλιεργημένους ανθρώπους , οπότε η κατάχρηση ποιητικών όρων θα ήταν περιττή.³³ Στην περίπτωση αυτή θα επέφερε νοηματική ασάφεια και δεν επιδιώκει ο Πρωταγόρας κάτι τέτοιο.³⁴ Παράλληλα ο Πρωταγόρας χρησιμοποιεί με συμμετρική αντιστοιχία τους συνδέσμους:

(Πλάτωνος *Πρωταγόρας* π.χ.320 e: *Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχυρὸν ἄνευ τάχους προσῆπτεν, τοὺς δ' ἀσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει· τοὺς δὲ*

³¹ Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1403 b 23-27

³² Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1403 b 27-28

³³ Πρβλ. Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 320 e, 321 c

³⁴ Πρβλ. Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1404 a 5-6

ὄπλιζε'', προσδιορίζει τα πράγματα με τις αρμόζουσες λέξεις και όχι με γενικές και αόριστες ονομασίες τους :

(Πλάτωνος *Πρωταγόρας* , 321c: τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνὸν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον), ὥστε να αποφεύγεται η ασάφεια³⁵.

Επίσης σύμφωνα με τη ρητή μαρτυρία του Αριστοτέλη ³⁶ο

Πρωταγόρας είναι ο πρώτος που διέκρινε τα ουσιαστικά στα τρία γένη, ενώ παράλληλα ο σοφιστής δηλώνει με προσοχή τα πολλά , τα λίγα και το ένα ως προς την παράθεση των στοιχείων του στο πλαίσιο του μύθου.³⁷(π.χ. Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 320 e: Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισγεν, πτihnὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ ἠῶξε μεγέθει, τῶδε αὐτῶ αὐτὰ ἔσφωζεν· καὶ τᾶλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν. ''

Επίσης στο πλαίσιο της επιδεικτικής ρητορείας δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο που τελειώνει μια πρόταση ή περίοδος λόγου με επιδίωξη να καταλήγει σε μακρόχρονη συλλαβή , προκειμένου να προκαλείται αίσθηση του ρυθμού ³⁸:

³⁵ Πρβλ.Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1407 a 30-32

³⁶ Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1407 b 6-8

³⁷ Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1407 b 9-10

³⁸ Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1409 a 22-24

ἢ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφὴν ἰκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον **ἐνδεής**'' (Πλάτωνος Πρωταγόρας 322

b). Τα χαρακτηριστικά αυτά σε συνδυασμό με τη σκόπιμη αποφυγὴ της μακράς στην έκταση και περίπλοκης σύνταξης αποβλέπουν στο να μποροῦν οι ακροατές του να παρακολουθοῦν με το μυαλό τους τη ροή του λόγου , καθώς αυτός γίνεται ευχάριστος και εύκολα κατανοητός.³⁹:

Ἔως οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους **αἰδῶ** τε καὶ δίκην, ἴν' εἴεν πόλεων **κόσμοι** τε καὶ δεσμοὶ **φιλίας συναγωγῆς**'' (Πλάτωνος Πρωταγόρας 322 c)

Ιδιαίτερη σημασία σε έναν επιδεικτικό ρητορικό λόγο ἔχει και η χρήση των αντιθέτων, διότι παρέχουν τη δυνατότητα να εἶναι αυτά κατανοητά ,εάν τοποθετηθοῦν νοηματικά σε κοντινὴ ἀπόσταση, ἀλλὰ ο λόγος αποκτά και διαστάσεις οιονεῖ συλλογισμοῦ .⁴⁰

ἢ καὶ τοῖς μὲν **ὀλιγογωνίαν** προσῆψε, τοῖς δ' ἀναλισκόμενοις ὑπὸ τούτων **πολυγωνίαν**, ἢ

(Πλάτωνος Πρωταγόρας 321 c).

³⁹ Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1409 a 39-40Q

⁴⁰ Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1410 a 20-22

Ο δραματικός-θεατρικός εξάλλου χαρακτήρας της συνομιλίας Δία και Ερμή παρέχει άμεση ενέργεια και παραστατικότητα , διότι προβάλλεται το περιεχόμενο του μύθου με ενάργεια και ενέργεια μπροστά στους ακροατές .⁴¹

'' Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· "Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; Νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντα νείμω;" "Ἐπὶ πάντα," ἔφη ὁ Ζεὺς, "καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν''

(Πλάτωνος Πρωταγόρας 322 c)

Προς την παραστατικότητα και την ενάργεια κινείται και το ασύνδετο σχήμα σε συνδυασμό με το εγγενές υφολογικά χαρακτηριστικό του ασύνδετου σχήματος να ενοποιεί τα πολλά με την παρεμβολή συνδέσμου στο εσωτερικό του.⁴²

'' Τούντεϋθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ρίζας· ''

(Πλάτωνος Πρωταγόρας 321 b)

⁴¹ Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1411 b 24-32

⁴² Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1413 b 32-34

Με δεδομένο εξάλλου το γεγονός ότι το ακροατήριο του Πρωταγόρα είναι μορφωμένο, συνεπώς και απαιτητικό, ο σοφιστής δεν εισάγει αυτοτελές προοίμιο , αλλά εκκινεί με την τυπική φράση των στερεότυπων μυθικών αφηγήσεων⁴³

Στο πλαίσιο των επιδεικτικών λόγων εξάλλου το μεγαλύτερο μέρος τους αφιερώνεται στην προσπάθεια να δοθεί στις περιγραφόμενες πράξεις μέγεθος με την αντίληψη ότι είναι όμορφες και ωφέλιμες⁴⁴

“ οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν·”

(Πλάτωνος Πρωταγόρας 322 d).

Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι έπαινοι με τους οποίους διανθίζεται ένας επιδεικτικός λόγος⁴⁵:

*“ Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος **θείας μετέσχε μοίρας**, πρῶτον μὲν διὰ τὴν **τοῦ θεοῦ συγγένειαν** ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν·”*

(Πλάτωνος Πρωταγόρας 322 a).

⁴³ Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1415 b 4-8.

⁴⁴ Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1417 b 31-32

⁴⁵ Αριστοτέλους Ρητορική Γ 1418 a 34-35

Το τέλος του σχετικού λόγου ταιριάζει να αποδίδεται με ασύνδετο, διότι συμβάλλει στην εναργή εντύπωση ⁴⁶:'' *ὡς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς, ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις.*''

(Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 323 c)

VII

Στο μύθο περί της γενέσεως του πολιτισμού τον οποίο διηγείται ο Πρωταγόρας στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο , για να εξηγήσει την ουσία και τη θέση της τέχνης του, διακρίνονται δυο βαθμίδες αναπτύξεως. Δεν πρόκειται για δυο χρονικώς διακεκριμένες μεταξύ τους βαθμίδες .Η αλληλουχία τους οφείλεται στην προσπάθεια του μύθου να αποδώσει με παραστατικότητα τη σημασία και την αναγκαιότητα της ανώτερης σοφιστικής αγωγής. Η πρώτη βαθμίδα είναι ο τεχνικός πολιτισμός . Ο Πρωταγόρας συμφωνώντας με τον Αισχύλο , την αποκαλεί δώρο του Προμηθέα , τον οποίο οι άνθρωποι δέχθηκαν μέσω του πυρός. Παρ'όλη την κατοχή του δώρου αυτού , θα ήταν καταδικασμένοι σε αξιοθρήνητη καταστροφή , γιατί θα εξόντωναν ο ένας τον άλλο , εάν ο Δίας δεν τους έδινε το δώρο του δικαίου με το οποίο έγιναν ικανοί να θεμελιώσουν την πολιτική τους κοινωνία. Δεν είναι σαφές εάν ο Πρωταγόρας έχει παραλάβει το στοιχείο αυτό από τον Αισχύλο , ο οποίοςς πρώτος εξύμνησε το δίκαιο

⁴⁶ Αριστοτέλους *Ρητορική* Γ 1420 a 7-9

ως δώρο του Δία προς τους ανθρώπους. Το επόμενο μέρος των λόγων του Πρωταγόρα είναι γνησίως δικό του . Ενώ τα δώρα του Προμηθέα, οι τεχνικές γνώσεις , δόθηκαν μόνο στους ειδικούς, η έννοια του δικαίου και του νόμου έχει δοθεί σε όλους , γιατί διαφορετικά δεν μπορεί να υπάρξει οργανωμένη κοινωνία. Υπάρχει, όμως, και βαθύτερη θεώρηση των θεμελίων του δικαίου , που διδάσκεται από τους σοφιστές. Αυτή αποτελεί για τον Πρωταγόρα την κατ'έξοχήν μόρφωση και τον πνευματικό δεσμό , ο οποίος συνέχει ολόκληρη την ανθρώπινη κοινότητα και τον πολιτισμό.

Η κεντρική θέση την οποία αποδίδει ο Πρωταγόρας στη μόρφωση του ανθρώπου , επιτρέπει να γίνει κατανοητό ότι προσπαθεί να της προσδώσει ένα ευρύ και γενικό περιεχόμενο , όχι στενά ειδικό. Για τον ίδιο λόγο αντιδιαστέλλει με τη μεγαλύτερη δυνατή έμφαση τις δικές του σκέψεις περί μορφώσεως απέναντι στην αγωγή και την πρακτική μόρφωση που δίδασκαν οι υπόλοιποι σοφιστές .